
УДК 811.161.2'373.46

К.Г. ГОРОДЕНСЬКА

Інститут української мови НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКА ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ І СУЧАСНИЙ ФАХОВИЙ ДИСКУРС

Рецензія на: **Омельчук Сергій. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців.** Київ, 2019

Термінологія української лінгводидактики з 90-х рр. ХХ ст. формується в нерозривному зв'язку з розвитком національної лінгводидактики, що зумовлено насамперед розширенням теоретичних і практичних напрямів наукових досліджень із теорії та методики навчання української мови, а також з активним розвитком, передусім унормуванням, української літературної мови. Увагу дослідників привертає лінгводидактична термінологія з погляду нормативності, тобто відповідності літературним нормам і мовним традиціям творення термінів. Формуванню лінгводидактичного терміноапарату та його використанню у професійній сфері присвячено монографію Сергія Омельчука «Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців», що нещодавно побачила світ. Це, безперечно, одна з актуальних проблем у контексті становлення галузевих терміносистем сучасної української літературної мови.

Автор ґрунтовно проаналізував творення та вживання термінів лінгводидактики, критично оцінив їхню нормативність, ретельно простежив дотримання граматичних, словотвірних, орфографічних, лексичних, стилістичних та інших норм у різних видах лінгводидактичного дискурсу: теоретичних працях, дисертаційних роботах із методики

© К.Г. ГОРОДЕНСЬКА, 2019

викладання української мови, професійному мовленні сучасних учителів-словесників, учнівських науково-дослідницьких роботах з української мови та в сертифікаційних роботах з української мови у форматі ЗНО. Об'єктивності оцінювання пропонованих однослівних термінів і термінів-словосполучень посприяло широке опертя авторського аналізу на ідеї академічної лінгвоукраїністики. Підґрунтям для випрацювання рекомендацій щодо внормування лінгводидактичної термінології послугували розвідки українських мовознавців першої половини ХХ ст.: О. Курило, І. Огієнка, О. Синявського, М. Наконечного, Ю. Шевельова та ін. Виняткового значення надано новітнім ідеям дослідників академічної лінгвоукраїністики, зокрема І. Вихованця, К. Городенської, Л. Колібаби, Т. Коць, П. Селігея та ін. У цій монографії враховано також здобутки української мовознавчої науки, викладені у працях Б. Антоненка-Давидовича, В. Винницького, А. Загнітка, Є. Карпіловської, Н. Клименко, О. Лаврінець, Л. Мацько, В. Німчука, В. Олексенка, В. Пілецького, О. Пономарева, М. Степаненка, І. Фаріон, і слухні рекомендації фахівців інших галузей знань (М. Гінзбурга, С. Вакуленка).

С. Омельчук добре обізнаний (це засвідчують проаналізовані підходи) з усіма відомими в українському мовознавстві настановами та намаганнями використовувати питомі, а не чужомовні, зразки словотворення, граматичні форми слів, лексичні одиниці. Чимало місця відведено в монографії реферуванню думок українських мовознавців із приводу творення та вживання віддієслівних іменників із суфіксами **-нн-(-я)**, **-тт-(-я)**, **-к-(-а)** та **нульовим суфіксом**, розмежуванню спільнокореневих віддієслівних іменників за видовою ознакою, транспонованою від їхніх твірних дієслів, що характерно для української мови, уживанню дієприкметників активного стану і віддієслівних прикметників із суфіксом **-льн-** у ролі означального компонента термінних словосполучень, використанню збірних числівників з іменниками середнього роду та ін. Обґрунтовано також заміну прийменника *через* у складі термінних словосполучень *писати через дефіс*, *написання через дефіс* прийменником *з*, схарактеризовано поняттєву співвіднесеність термінних словосполучень *робота з текстом* і *робота над текстом* та визначено умови їх використання.

Узагальнивши різні думки і зробивши суголосні з академічними рекомендаціями висновки про нормативність творення термінів, автор критично простежив дотримання рекомендованих норм у сучасному українському лінгводидактичному дискурсі, зокрема в монографіях, дисертаціях, у навчально-методичних працях із лінгводидактики: підручниках, навчальних посібниках, робочих зошитах тощо, і констатував порушення багатьох із цих норм, що дає підстави читачеві визнати певну довільність у формуванні лінгводидактичної термінології.

У запропонованих семантичних класах девербативів, використовуваних у науковій літературі з лінгводидактики, С. Омельчук, услід за деякими дослідниками, виокремив назви предметного процесу, тлумачення якого відрізняється від того, що узвичаєне в сучасному мовознавстві,

бо воно охопило і назви опредметнених дій, утворених від дієслів зі значенням тривалої в часі дії. До назв опредметненого процесу потрапили й ті, що корелюють із дієсловами на означення не тривалих у часі дій (в автора — процесів), пор.: *перевірка* від *перевірити*, але *перевіряння* від *перевіряти*; *підготовка* від *підготувати*, але *готування* від *готувати*; *постановка* від *поставити*; *заміна* від *замінити*, але *замінювання* від *замінювати*; *розподіл* від *розподілити*, але *розподіляння* від *розподіляти* та ін. Тут би доречно було критично оцінити (що автор робив в інших місцях свого дослідження) нормативність деяких із таких назв, зокрема тих, що є виразними кальками з російської мови, наприклад *постановка мети й завдань уроку* (с. 80), і запропонувати нормативні українські відповідники, пор.: **визначення мети й завдань уроку**.

Логічним продовженням аналізу проблем сучасної української лінгводидактичної термінології вважаємо характеристику фахового мовлення вчителя-словесника, у якій чільне місце відведено аналізу рівня володіння українською літературною мовою та проблемам використання мовознавчої термінології. З'ясовано типові порушення норм наголошування слів і лінгвістичних термінів, серед яких неправильно наголошення іменників жіночого роду першої відміни і чоловічого роду другої відміни, поєднаних із числівниками **два**, **три**, **чотири** або із складеними числівниками, що закінчуються цими числівниками, неправильно вживання закінчень родового відмінка іменників чоловічого роду другої відміни однини, численні порушення лексичних, словотвірних та граматичних норм. Оцінивши позитивно використання лінгвістичної та методичної термінології, автор заперечив уживання терміна *м'який знак* і обґрунтував правильність терміна *знак м'якшення*, на чому він наполягав і раніше. Принагідно зазначимо, що його в цьому підтримав Інститут української мови НАН України.

У монографії виокремлено проблему нормативності культури мовлення в учнівських науково-дослідницьких роботах з української мови, що передбачає з'ясування рівня мовної культури наукових робіт учнів — членів МАН, передусім дотримання літературних норм, що віддзеркалює також і правильність уживання мовознавчої термінології. Серед неправильно вжитих термінів автор подав **категоріальне значення слова** замість **категорійне значення слова**, **мислительні процеси** замість **мисленнєві процеси**, **понятійний апарат** замість **поняттєвий апарат**, **характерологічні особливості** замість **характерні особливості** та ін. Проте очевидним і незаперечним є те, що типові порушення лексичних, граматичних, орфографічних, стилістичних та інших норм в учнівських науково-дослідницьких роботах з української мови переважно спільні з такими самими порушеннями літературних норм в інших видах лінгводидактичного дискурсу. Саме тому важливо наголосити у висновках на відповідальності науковців, методистів, учителів-словесників за дотриманням норм української літературної мови у словотворенні, термінотворенні, уживанні лексичних одиниць, граматичних форм та синтаксичних конструкцій, оскільки

від цього залежить і нормативність лінгводидактичної термінології, і рівень культури професійного мовлення.

Підтримую зміни, що їх запропонував автор до мовного оформлення сертифікаційних робіт з української мови у форматі ЗНО. Вони стосуються насамперед нормативного вживання мовознавчих термінів в умовах тестових завдань, зокрема він вимагає замінити термін *м'який знак* на термін *знак м'якшення*, *маленька буква (літера)* на *мала буква (літера)*, *підрядне речення* на *підрядна частина* (пор.: *складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною*).

Важливо також, щоб зміст сертифікаційних робіт з української мови у форматі ЗНО відбивав нові тенденції та зміни у вживанні синтаксичних конструкцій, морфологічних одиниць тощо. На жаль, у тестових завданнях досі переважають різні типи пасивних конструкцій. Зваживши на нові тенденції, визначені в українській теоретичній і прикладній граматиці, С. Омельчук пропонує замінити: 1) пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* на інфінітивні речення зі складеним головним компонентом, до структури якого входить модальне слово *можна*; 2) двоскладні речення зі складеним іменним присудком, утвореним пасивним дієприкметником і формою зв'язки *бути*, на односкладні речення із предикативними формами на *-но*, *-то*; 3) розщеплені присудки на однослівні дієслівні, з-поміж яких виняткового значення надано дієсловам із префіксом *у-* та суфіксом *-и-*, які реактуалізовано в сучасному українському словотворенні та вжитку; 4) власне-кількісні числівники, поєднані з іменниками середнього роду, на збірні числівники.

Дослідивши використані типи синтаксичних конструкцій у 28 умовах тестових завдань сертифікаційних робіт з української мови за 2013 — 2018 рр., автор запропонував узагальнювальну таблицю, за якою 60% становлять умови у формі односкладних речень, третину — двоскладних речень і 10% — складнопідрядних речень. Це перша спроба визначити граматичну організацію умов тестових завдань з української мови у форматі ЗНО.

Матеріали монографії будуть корисними для написання нових теоретичних і методичних праць лінгводидактичного спрямування, укладання словників із сучасної лінгводидактики, створення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також можуть бути використані у практичній діяльності лінгводидактів і вчителів-словесників.

Монографію С. Омельчука «Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців» адресовано фахівцям у галузі лінгводидактики, аспірантам, магістрантам, студентам-філологам, а також учителям української мови й літератури. Винятково важливе теоретичне і практичне значення мають сформульовані ідеї та рекомендації щодо встановлення лінгводидактичної термінології відповідно до корекцій та змін, унесених до літературних стандартів української мови. Вони, безперечно, зацікавлять і мовознавців, передусім тих, які досліджують і встановлюють лінгвістичну термінологію.

Рецензію отримано 24.09.2019

К.Н. Horodenska

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN LINGUODIDACTIC TERMINOLOGY
AND PRESENT PROFESSIONAL DISCOURSE

Review of: *Omelchuk, S.* (2019). Modern Ukrainian linguistic didactics: terminological norms and speech practice of specialists. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House